

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

82.0

Urmele de lumină ale Ființei: Dumitru Irimia

Maria ȘLEAHTIȚHI, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, Republica Moldova

Dumitru Irimia face parte din categoria eminescologilor, care, pe modelul lui George Călinescu, au făcut din cercetarea și interpretarea operei lui Eminescu proiectul vieții lor. Dacă ar fi să stabilim o cronologie a „Proiectului Eminescu” în „dinamica” (termen frecventat adesea de profesor) vieții și activității lui Dumitru Irimia, ar trebui să coborâm în timp spre anii de liceu, când l-a „întâlnit” pe poet. „Cu Eminescu m-am întâlnit în anii de liceu, mărturisese profesorul, dar nu pentru că trebuia „să învățăm lecția” ci pentru că profesorul ne-a spus că Eminescu nu este numai *Împărat și proletar* și ne-a vorbit despre *Luceafărul*, despre *Doina*, despre Titu Maiorescu și ne-a invitat să mergem la biblioteca orașului”. Apoi a urmat în 1962 elaborarea „cu greu” (Eminescu fiind la „secret”) a tezei de licență *Concepția lui Eminescu despre artă*. Teza a condus la publicarea în 1970 a ediției *Eminescu: Despre cultură și artă*. Momentul este evocat de Dumitru Irimia ca fiind unul crucial din destinul său. Întâlnirea cu manuscrisele eminesciene a fost, își amintește profesorul, „una din întâlnirile mele cu cea mai mare încărcătură *ființială* (cu tot greul de semnificare a acestui adjectiv)”. Astfel, în 1970 vedea lumina tiparului „primul Eminescu” citit și gândit de Dumitru Irimia. El a făcut posibilă trecerea spre cel „de-al doilea” cel din *Limbajul poetic eminescian*, care a condus, în final, spre elaborarea unei viziuni integratoare asupra lui Eminescu. Dumitru Irimia reconstitua întregul său traseu într-un interviu cu întrebări de bilanț, publicat la începutul anului 2008 în revista *Limba Română* de la Chișinău. „Gândirea estetică eminesciană, preciza acolo exegetul, se află într-o corespondență perfectă cu mutația radicală pe care o produce poezia lui în cultura românească: prin Eminescu limbajul poetic își asumă funcția întemeietoare de lumi semantic-poetice, lumi care au ca nucleu de semnificație întrebările ființei și nu interpretarea, fie aceasta și frumos poetică, a lumii cu determinări spațio-temporale. În acest sens, aș considera – chiar dacă nu îmbrățișez sintagma – că spre „Eminescu total”, mai exact, spre esența profundă a poeziei și a creației poetice eminesciene (în vers și în proză deopotrivă), aspiră în mod complementar, interpretarea din *Limbajul poetic eminescian* (Junimea, 1979) și interpretările din *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, în cele două componente: (I) *Concordanțele poeziilor antume* (2 volume, Botoșani, 2002), *Concordanțele poeziilor postume* (4 volume, Iași, 2006), (II) *Semne și sensuri poetice. I. Arte* (Iași, 2005), *Semne și sensuri poetice. II. Elemente primordiale* (Iași, 2007), realizat, sub conducerea mea, de un minunat colectiv de cercetători de la Facultatea de Litere a Universității „Al.I.Cuza” și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” Iași”.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

* * *

Dumitru Irimia și-a elaborat prima exegeză eminesciană de amploare *Limbajul poetic eminescian* sub auspiciile semioticii, una din direcțiile cele mai noi în studiul lingvisticii, abia intrată în vogă în anii aceia. Autorul își asuma deliberat conceptul, recurgând la câteva succinte referințe de natură să precizeze aparatul categorial la îndemână. Astfel, era prevăzut ca noțiunea *semn* să-și extindă aria de întrebuintare dincolo de planul stric lingvistic, trecând în cel al semioticii literare. E de reținut din chiar introducerea studiului modul în care Dumitru Irimia corelaționează termenii: „Între poem, semn și limbaj poetic relațiile dezvoltă un grad superior de complexitate, din perspectiva celor două planuri, paradigmatic și sintagmatic, axe organizatorice ale oricărui sistem semiotic. Poemul se relevă în ansamblul său ca un semn poetic complex (E.Al. Poe), care, în baza unei idei poetice centrale, dezvoltă o singură semnificație poetică” (Irimia 1979: 15). Procesul creației este definit acum dinspre actul lingvistic spre cel poetic, iar termenul elocvent este, în viziunea autorului, cel de *resubstanțializare*. Analiza operei lui Eminescu prin prisma acestui fenomen constituie de fapt axa conceptuală a monografiei, în care nivelele limbii sînt examinate în perspectiva raportului de iminentă și complexă reciprocitate. Pentru a putea înțelege mecanismul lăuntric de funcționare a limbajului poetic, care implică limba populară, limba literară, ridicate la nivel estetic, exegetul opera într-un câmp al deconstrucției. Obiect constant al investigației, limbajul poetic este surprins în elementul său natural, organic – de colaborare și concomitent de negare a semnului lingvistic. „Negarea dialectică a semnului lingvistic de către semnul poetic, susține Dumitru Irimia în deschiderea studiului, înseamnă, din perspectiva amplă a limbii naționale, negarea drumului spre abstract al limbii literare, printr-o reîntoarcere la origini și, în consecință, printr-o resubstanțializare a limbii” (Irimia 1979: 13).

Așa cum se poate observa, dat fiind faptul că poemul ca semn poetic complex se constituie, la rîndul său, din alte elemente alcătuitoare – „semne poetice minimale”, autorul elaborează o construcție analitică sprijinită de schele complexe și riguros montate. Exegeza pornește de la semnele poetice minimale – nivelul fonetic – la cele ample – nivelul conotativ-filosofic al limbajului. Nu doar această ordine logică susține concepția lui Dumitru Irimia. În cazul liricii poetului „bolnav de eufonie” după cum afirma Zoe Dumitrescu-Bușulenga, intrarea în studiul limbajului poetic eminescian prin analiza nivelului fonetic al armoniei muzicale era, fără îndoială, indispensabilă. Dacă Zoe Dumitrescu-Bușulenga atrăgea atenția asupra faptului că eufonia eminesciană trebuie privită „într-o perspectivă obligatorie de altitudine și integralitate” (Dumitrescu-Bușulenga 2000: 289), Dumitru Irimia realiza analiza integrală a liricii eminesciene de la mutațiile fonetice spre semnificații. Obișnuiți oarecum cu exegezele care insistă în cadrul semnificațiilor conotative ale poeticului, ni s-au părut cu totul inedite comentariile nivelului fonetic al limbajului poetic. De-a dreptul fascinante sînt comentariile care pun în evidență schimbările minuscule ale formei, schimbări

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

ce implică importante resemnificări sau resubstanțializări. Exegetul a lucrat la detalii nu doar pe textele antume, dar și pe nenumăratele variante și subvariante ale textului eminescian, fapt care a lărgit aria de investigare și, drept consecință, exegeza a primit argumente în plus. Dumitru Irimia nu se rezumă la analiza armoniilor muzicale, deși, consideră el, armonia este un principiu-axă al operei lirice a lui Eminescu. El stabilește morfologia (gradată) a fenomenului: de la armonia *expresiv-muzicală* la cea *metaforică*. Din aceste două, vom insista asupra *armoniei metaforice*, cea mai spectaculoasă prin efectele ei poetice, nu înainte de a atrage atenția asupra nivelului sugestiv-metaforic al exegezei însăși. „În poezia eminesciană, afirmă Dumitru Irimia, aliterația susține sau creează ea însăși o anumită fluiditate versului, pe fundalul unei armonii muzicale, constituită din sunete de timbre și înălțimi diferite, în funcție de relieful reclamat de cuvinte, în funcție de dezvoltarea ideii poetice, îmbinând *lumini cu umbre*, realizând contraste sau asocieri sonore, în discretă dar strânsă corelație cu procesul semnificării lirice” (Irimia 1979: 48). Astfel, transferul metaforic devine concept operațional și la nivelul fonetic al limbajului. Dumitru Irimia stabilește relații de corespondență, dar și de opoziție între sunet și sensul poetic. Autorul identifică și comentează procesul viu și dinamic în care „sugestia muzical-poetică se instaurează suverană în planul expresiei, ca în celebrele versuri din *Mortua est!*: «Cînd totul s-aude l-al vrăjilor caier/ Argint e pe ape și aur în aer» a căror muzică stranie depășește înțelesurile particulare ale cuvintelor, ca și semnificația care ar putea rezulta din «suma» sau din «sinteza» acestor înțelesuri. Structura expresiei astfel constituită devine semnificativă, preluînd și rolul conținutului, în procesul de dezvoltare a ideii poetice, a semnificației lirice, de declanșare a trăirii estetice” (Irimia 1979: 49).

Celorlalte nivele ale limbii Dumitru Irimia le acordă importanță și spațiu proporționale rolului lor în mecanismul mereu în mișcare al universului eminescian, deși spațiul, pe drept cuvînt, este tot timpul insuficient pentru a încăpea multitudinea de semnificații pe care le generează opera poetului. Frecvența concurențială dintre substantiv și verb constituie motivul unei lungi dezbateri asupra funcției infinitivului lung substantivizat sau a conversiunii unor părți de vorbire și efectele semantice și poetice ale lor. Observația fină a lingvistului și poeticianului surprinde, prin profunzimea ideilor și argumentările fără echivoc, pe tot parcursul studiului. Spre exemplu, autorul demonstrează că substantivizarea adjectivului calitativ *adînc* „sensibilizează sugestiv reprezentarea zonei originare a spațiului și timpului cosmic, încă necunoscute, acolo unde ajunge Luceafărul în drumul său spre Demiurg: «Nu e nimic și totuși e/ O sete care-l soarbe,/ E un *adînc* asemenea/ Uitării celei oarbe»” (Irimia 1979: 54). Analiza statistică impune concluzia potrivit căreia „dintre toate pronumele, mai frecventă este substantivizarea nehotărîtului *nimic*. Întrebuințat la singular o singură dată, în *Mortua est!*, substantivul sugerează, într-o imagine zguduitoare n e a n t u l i: «Se poate ca bolta de sus să se spargă,/ Să cadă nimicul cu noaptea lui largă»” (Irimia 1979: 55). *Adînc*, *nimic*, *tot* sînt semne din arealul semantic al realităților cosmice sau

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

precosmice, or poetul a supus operației de regîndire funcția acestor semne minimale necesare întemeierii unei lumi de care ființa umană nu are cum să aibă știință. „Ca și *nimic*, afirmă exegetul în acest context, substantivizat în formă de singular, pronumele nehotărît *tot* își extinde sfera semantică pînă la dimensiuni cosmice: «El zboară, gînd purtat de dor,/ Pîn'piere *totul, totul*», cu ecouri din filozofia hindusă: «Nu era azi, nici mîne, nici eri, nici totdeauna,/ Căci unul erau toate și *totul* era una» (Irimia 1979: 56).

Munca în filigran a exegetului, nu vom pregeta să repetăm, este îndreptată și spre funcția poetică a substantivizării unor adverbe, în mod special a adverbilor temporale. „În contexte cosmogonice, afirmă Dumitru Irimia, circumstanțele temporale exprimate de adverbele substantivizate sînt convertite în concepte temporale; pentru reprezentarea stării pregenetice, absența timpului, dimensiune esențială și existențială a universului însuși, este sugerată prin negarea limitelor temporale, exprimate conceptual prin adverbele substantivizate *azi, ieri* etc.: «Nu era *azi*, nici *mîne*, nici *eri*, nici *totdeauna*» (Irimia 1979: 56).

Și inovațiile eminesciene în sfera genului substantivelor sînt subordonate, în viziunea exegetului, creării unui limbaj poetic autentic: „Creator de mituri (al *codrului*, al *teiului*, al *izvorului*, al *stelei* etc.), Eminescu convertește legi și caracteristici de profunzime, specifice limbii române, în condiții, circumstanțe, căi de dezvoltare a unor idei poetice, de desfășurare a unor semnificații lirice. Există în organizarea limbajului poetic eminescian o intercondiționare discretă, dar de esență, între genul substantivelor românești și sistemul imagistic al poeziei. Genul masculin al substantivului *luceafăr* s-a adăugat altor factori, de expresie și semantici deopotrivă, în constituirea simbolului *Luceafărului* în poezia eminesciană și românească. Genul feminin al substantivelor *lună* și *stele* a condiționat dezvoltarea structurii metaforice prin care este «introdusă» *fata de împărat* în procesul complex al desfășurării semnificației poemului ca și a semnificației altor creații. Genul masculin al substantivului *nor* a făcut posibilă ecuația metaforică *ani-nori*, fundamentală pentru ideea poetică din *Trecut-au anii...* ș.a.m.d.” (Irimia 1979: 68).

Sînt urmărite îndeaproape mutațiile gramatical-semantice din poezia eminesciană prin raportare la limba literară. Privit dinlăuntru, procesul de naștere a sensurilor și expresivității poetice cadrează același concept de *resubstanțializare* sau *remetaforizare*, despre care exegetul decela în debutul studiului. *Remetaforizarea* este pusă în seama preferinței poetului pentru formele de singular sau plural ale unor substantive. Memorabil este comentariul asupra semnificațiilor poetice ale pluralului substantivului *luceafăr-luceferi*. „Trecut la plural, afirmă Dumitru Irimia, substantivul *luceferi* își dizolvă individualitatea în semnificația de «stea» oarecare: «Și *luceferi* ce tremur așa reci prin negre cetini». Aceasta este și direcția pe care o dă mutației semantice Cătălin, care vrea să situeze în anonim pe Hyperion: «Vei pierde dorul de părinți/ Și visul de *luceferi*» (Irimia 1979: 77-78). Din șirul lung al observațiilor

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

inedite asupra semnificațiilor poetice ale unor banale, pentru consumatorul de rînd al limbii, forme de plural sau gen, sau caz impresionează și comentariile pe care le aduce exegetul preferinței lui Eminescu pentru singularul substantivului *codru*.

Plină de semnificații poetice (cosmogonice) este și utilizarea în context a altor forme și semne gramaticale, precum prefixul negativ *ne-*, superlativul la adjectiv, a diferitor categorii de articole, pronume, verbe, interjecții, dar și a diferitor forme ale vocabularului, relații sintactice, topică, figuri de stil etc.

Și modul în care relaționează propozițiile în fraze devine izvor al poeticității. Comentînd fenomenul juxtapunerii în lirica eminesciană, profesorul Dumitru Irimia, constată că „fondul de adîncă melancolie al poemului *Peste vîrfuri* izvorăște fără îndoială din conținutul semantic al termenilor și al unor construcții sintactice, dar și din autonomia pronunțată a fiecărei propoziții, în ea însăși un mic poem. Pauza dinte propoziții, consecință a juxtapunerii, condiționează, pe de o parte, această autonomie sintactică, pe de alta, rezonanța poetică a versurilor cu deschideri largi sugestiei” (Irimia 1979: 178).

Ambiguitatea, condiție imanentă poeziei, este susținută, demonstrează Dumitru Irimia, și la nivelul instrumentelor gramaticale, cum ar fi funcționalitatea conjuncției *dacă*. Atrage atenția exegetul și asupra interdependenței dintre „amploarea propozițiilor și frazelor” și „fondul semantic al creațiilor”. Astfel, „interdependența dintre amploarea propozițiilor și frazelor [...] se împletește cu cea dintre natura verbală sau nominală a structurilor sintactice și sensul de constituire și desfășurare a semnificației poetice. Aglomerarea de propoziții verbale dinamitează expresia, introduce multă mișcare, sugerează o accentuată stare de tensiune” (Irimia 1979: 207). Edificator este exemplul din *Luceafărul*, poem la care exegetul face cele mai frecvente referințe, în mod explicabil: „El asculta tremurător,/ Se aprindea mai tare/ Și s-arunca fulgerător,/ Se cufunda în mare”.

Pe de altă parte, anumite constructe sintactice vor asigura liniștea, calmul, potolirea, contemplarea sau visarea. „Construcțiile nominale, de mare frecvență, creionează, în schimb, în manieră impresionistă, uneori tablouri statice” (Irimia 1979: 228).

Procedeu preferat și psihanalizabil cu ușurință al scriitorilor romantici, antiteza este decelată de profesor la toate nivelele textului eminescian. Ca punct de pornire și motiv temeinic i-a servit faptul că „antiteza, structură definitorie pentru gîndirea poetică a lui Eminescu și pentru limbajul creației sale, extinsă la toate nivelele: fonetic, morfologic, lexical, primește și dezvoltă dimensiuni expresiv relevante și profund semnificative” (Irimia 1979: 228).

Unul din procedeele novatoare pentru poezia română este „ruperea paralelismului dintre structura semantic-artistică a versului și cea prozodică”. Între aceste două „entități” ale textului eminescian se stabilește un conflict, care împinge lirica poetului dincoace de structurile clasicizate ale romantismului, în modernitate, „în contemporaneitatea poeziei moderne” susține Dumitru Irimia (Irimia 1979: 224).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

„Pauza de rimă” precum o definește eminescologul, are menirea să desfacă „cu regularitate unități sintactice esențiale” și să izoleze „termenii nucleici ai semnificației”. Procedul devine antologabil prin *Odă (în metru antic)*, or, afirmă autorul studiului, „întreagă tensiunea dezvoltării ideii poetice din *Odă*, spre conturarea unei drame a căutării propriului eu, prin suferință și în singurătate, trece prin sintagmele reliefate de conflictul dintre pauza metrică și continuitatea sintactică: «Ochii mei-nălțam visători la *steaua/ Singurătății*» (Irimia 1979: 243).

Dumitru Irimia stabilește cu subtilitate nuanțări între semnificațiile filosofice și cele poetice ale substantivelor *timp* și *vreme* , în care se încadrează una din categoriile esențiale ale paradigmei estetic-filosofice din poezia eminesciană: temporalitatea. Între acești „termeni fundamentali [...] se desfășoară discrete distincții din perspectiva opozițiilor *concret-abstract, fenomenal-esențial...*” (Irimia 1979: 254).

Din șirul procedeelelor lexicale inventariate de profesor, „polisemia și sinonimia fac din vocabularul eminescian nivelul cel mai revelatoriu atât sub aspectul sugestivității, cât și pentru starea de tensiune dintre semnat și semnificant în dezvoltarea unor semnificații poetice de mare complexitate și de ample deschideri, în dezvoltarea celor trei ipostaze ale limbajului poetic eminescian: *liric-meditativ, satiric, ironic*, în determinarea sensurilor fundamentale ale lirismului lui Eminescu, dominat, pe fundalul întrebărilor cosmice, de drama căutării propriului eu în desfășurarea «conflictului» dintre **apariție** și **dispariție**, dintre **viață** și **moarte**, dintre **neant** și **veșnicie**” (Irimia 1979: 455-456).

Părții de poetică propriu-zisă (vorba vine!) îi este rezervată analiza tropilor și figurilor de stil, supuse clasificării și subclasificării extrem de riguroase. Pe parcursul analizei docte la care a fost supus limbajul liricii eminesciene, se face dovada relației „complexe” pe care a avut-o poetul cu norma limbii literare. „Verdictul” este categoric: „Poetul «încalcă» norme și, mai ales, creează altele”. Un alt mare lingvist, Eugeniu Coșeriu, aducea precizări asupra aceluiași subiect în unul din interviurile pe care ni le-a acordat. Ambii lingviști au văzut în Eminescu un creator de limbă/de limbaj. I-a îndreptățit să creadă astfel capacitatea lui Eminescu de a dezvolta unele „virtualități ale limbii, rămase ascunse, nevalorificate de limba comună abstractizată în limba literară”. Lingvistul Eugeniu Coșeriu afirma că „literatura și literatura ca artă e locul, prin ececelență, al creației. Acolo se manifestă creația și acolo se manifestă și utilizarea posibilităților pe care ni le oferă limba”, apoi invoca, în interviul *Știința este o formă de împărtășanie*, „o nouă idee a lui Dumitru Irimia: nu e nevoie să fie ceva nou, tot ce e de multe ori e o utilizare nouă a posibilităților limbii și deci e o posibilitate pe care Eminescu o utilizează în întregime” (Coșeriu 2004: 67). Importanța lui Eminescu a fost cu atât mai mare în ce privește impulsivitatea dezvoltării limbajului poeziei românești ca limbaj autonom. „Cu o concepție modernă despre poezie și depășind net, prin opera sa, pașii făcuți în același sens de înaintași, Eminescu, afirmă Dumitru Irimia, smulge cel dintâi limbajul poeziei dintre limitele închise ale limbii literare, acordându-i pentru prima dată *autonomie*” (Irimia 1979: 452).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

* * *

De la analiza lingvistică doctă a limbajului poetic eminescian din emblematicul studiu citat din abundență în cele expuse mai înainte, studiu în care exegetul adoptă, cu preponderență, o viziune din interiorul limbii/lingvisticii și semioticii lingvistice spre funcționalitatea poetică a categoriilor și nivelelor limbii în opera lui Eminescu, în ultimul deceniu este evidentă îndreptarea lingvistului spre filosofia limbii, spre filosofia literaturii, și, implicit, a culturii. Toate, prin intermediul operei lui Mihai Eminescu.

Astfel, parcurgând într-o viziune de ansamblu cele mai importante studii eminescologice ale lui Dumitru Irimia apărute după 2000, am putea vorbi despre lărgirea câmpului semantic al interpretării operei eminesciene. Deși toată opera eminescologică a lui Dumitru Irimia are în centrul atenției ideea că doar „prin poezie se poate intra în comunicare cu Ființa lumii și se poate da răspuns la întrebările esențiale ale Ființei”, anumite preocupări din ultimele decenii sau mai degrabă împlinirea unor proiecte, care a avut loc în ultimul deceniu, constructele *Ființa lumii*, *Ființa limbii*, *Ființa umană*, *Ființa poetică* conturează un concept interdisciplinar, pentru a folosi un termen în vogă azi. Cărțile profesorului Dumitru Irimia gravitează în jurul acestui termen-cheie, *Ființa*. Când ochii mei au fost pregătiți să înțeleagă acest lucru (iar aceasta a fost după anul 2000), m-am întrebat de unde va fi venind preocuparea lingvistului și eminescologului. Prin 1994 intram în posesia volumului *Ființă și timp* de Martin Heidegger, tradus în limba română. Astfel, ipoteza mea includea, firește, ideea că profesorul Irimia va fi venind din Heidegger în abordarea Ființei. Mult mai târziu, de tot recent, după lectura studiului *Limbajul poetic eminescian*, mi-am dat seama că preocuparea lui Dumitru Irimia era cu mult mai de demult, iar sursa adevărată a inspirației exegetului era însăși opera lui Eminescu, acel memorabil vers: „La-nceput pe când ființă nu era nici neființă”... Ființa în lumea fenomenală și cea închipuită, văzută cu ochii minții, e învăluită în jocul de lumini și umbre, „îmbinînd lumini și umbre”, precum afirma Dumitru Irimia în studiul său despre Eminescu (Irimia 1979: 48).

Una din componentele esențiale, inerente exegezei eminesciene elaborate de Dumitru Irimia, ține de căutarea și definirea identității profunde a culturii române, a modului nostru de a fi în lume. El a putut fi înțeles treptat, prin efort intelectual continuu, susținut de un ales simț al limbii, literaturii, culturii, civilizației române și un fin spirit de observație. Astfel, într-un articol datat din 1991 (*Limba – componentă fundamentală a specificului național*), exegetul afirma că „factori diverși au generat moduri diferite de a simți și gândi lumea, adică moduri diferite de a fi în lume” (Irimia 2008: 51). De aici, a fi, fire și ființă, aceste trei fețe ale ființei, vor coexista în studiile lui Dumitru Irimia. În *Introducere în stilistică*, lucrare apărută în 1999, Dumitru Irimia își deschidea studiul *Comunicarea lingvistică între lume și limbă* prin invocarea triadei om-limbă-lume înțeleasă prin coșerianul îndemn: „să spui lucrurile cum sînt” (Irimia 1999: 24). Ulterior, aceste repere vor da naștere sintagmelor preferate spiritului analitic al profesorului. În articolul „*Osia statornică*” – imagine eminesciană

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

a *identității naționale* el punea în circulație expresiile: „ființa umană, ființa națională și ființa Lumii” (Irimia 2005: 43), urmărindu-le semnificațiile în opera lui Eminescu. Peste un an, în comunicarea sa *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, din cadrul celei de-a X-a ediții (și ultima, cu părere de rău) a Conferinței Naționale de Filologie *Limba română, azi*, organizată la Iași și Chișinău în 3-7 noiembrie 2006, lingvistul afirma că „universul semantic al creației eminesciene are în centru asumarea de către poet a întrebărilor Ființei în general, a întrebărilor Ființei umane în raport cu Ființa lumii sau ca Ființa istorică”. Astfel, el analizează conceptul eminescian asupra „ființei profunde a poporului” român în raport cu ființa umană și ființa divină; în raportul dintre ființa umană și ființa lumii, cel dintre ființă în general, ființa lumii și ființa istorică, ajungând spre „sinele profund al Ființei Lumii” (Irimia 2007: 19). Și dacă în studiul din 2006 era urmărită funcția întemeietoare a limbajului poetic eminescian, în forma raportului de mai sus, ecuația fiind operațională în special pe texte lirico-filosofice, cum ar fi poemul *Luceafărul*, în exegezele ulterioare – comunicarea¹ din 2008 din cadrul Colocviului de la Putna (Irimia 2009), de care s-a îngrijit cu multă dăruire –, funcționalitatea acestui raport va fi așezată, cu preponderență, în cadrul publicisticii, în mod special în contextul cronicelor teatrale ale lui Mihai Eminescu. Extinderea ariei analitice face dovada faptului că anunțata corelație transcende întreaga operă eminesciană, nu doar cea lirică. În aceste studii Dumitru Irimia punea în pagină termeni importanți pentru exegezele ulterioare, edificând, de fapt, un cap de pod pentru lucrări pe care urma să le scrie și proiectele care trebuiau să se împlinescă.

Se poate întâmpla ca la o analiză superficială a operei eminescologice a lui Dumitru Irimia să se creeze falsa impresie că studiile de ultimă oră ar contura o altă exegeză, realizată cu ustensile noi. De fapt eminescologul revine de pe culmile unei prodigioase cariere științifice, deci cu tot ce a putut acumula pe parcursul unei jumătăți de veac, la Eminescu, dinspre cultură, artă, morală, filosofie. Iar de aici proiectele se îndreptau spre *Stilistica și poetica imaginarului...*

* * *

În mod tradițional, când schițăm reperele de bază ale eminescologiei, facem trimitere la cele câteva modele interpretative calcizate ale operei lui Eminescu, de la Titu Maiorescu la George Călinescu și Ion Negoitescu, modele care au impus o exegeză dinspre literatură și istoria ei spre estetică, dinspre societate spre literatură. Dar sîntem obișnuiți mai puțin, mai puțin formați, trebuie să recunoaștem, să citim opera unui mare scriitor dinspre limbă/lingvistică, dinspre limba română spre literatură, spre poezie, în cazul nostru. Această muncă migăloasă, ce pune în valoare cele mai mici

1. Precizăm că una din variantele acelei comunicări ne-a fost trimisă și nouă spre publicare în primul număr al *Noii Reviste Filologice*. Ea poate fi citită, precum a fost dorința lui Dumitru Irimia, și în coloanele revistei noastre.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

detalii, a fost realizată de profesorul Dumitru Irimia, care și-a așezat lucrarea între studiul limbii, al gramaticii, al stilisticii limbii române și opera lui Mihai Eminescu, într-o vie tensiune interioară. Dumitru Irimia propune eminescologiei un Eminescu citit în perspectivă lingvistică, de lingvistică semiotică, de lingvistică poetică, dacă îmi este îngăduit termenul, ceea ce face ca inedita contribuție a exegetului să ocupe un loc aparte, bine meritat, în contextul general al studiului eminescian. Iar în ultimul deceniu, opera poetului de la Ipotești era privită prin prismă eticii, culturologiei, filosofiei. Credem că a avut în acest sens un destin împlinit, or, mărturisea el însuși: „Ființa mea, umană și intelectuală, a crescut în limba și cultura română. M-aș fi simți măcar în parte împlinit, dacă la cultura care m-a format voi fi adăugat și eu ceva și dacă voi fi contribuit, într-o măsură cât de mică, la cunoașterea ei în spațiul românesc (cu hotarele configurate de identitatea profundă)” (Irimia 2008: 39).

Străbate din această frază demnitatea, așezarea și conștiința propriei valori care l-au caracterizat pe profesorul Dumitru Irimia. Dan Hăulică le invocă într-o formulă plină de regret și de înaltă apreciere: „Era în el o exactitate esențială, intransigentă, care dă fiecărui cuvânt un preț aparte. Au invocat-o cei care, la căpătîiul său, mai deunezi, și-au luat rămas-bun de la unul din întemeietorii studiilor de anvergură asupra limbajului eminescian, asupra moștenirii eminesciene. Li se devotase cu o rigoare nedomolită, punînd laolaltă informații filologice foarte acut specializate și în același timp o dorință deloc comună, de a depăși tot ceea ce este finitudine stearpă, tot ce poate să aplatizeze cercetarea” (Hăulică 2009: 282).

Urmele de lumină ale lui Dumitru Irimia se regăsesc în tot ce a scris, dar și în felul de a fi al discipolilor săi, în care, poate fără să-și dea ei înșiși seama, e prezent Maestrul. I-am recunoscut intonația, ritmul, muzicalitatea frazei în strălucita comunicare a lui Ioan Milică, prezentată în ediția din acest an a Colocviului de la Putna. M-a bucurat reîntîlnirea. Mă întrebam altă dată cu o undă de dezolare cine îl va continua, cine îi va duce la bun sfîrșit proiectele? Cred că Profesorul Dumitru Irimia a avut noroc... Are cine... Profesorul își continuă lucrarea. ✎

Bibliografie:

- Coșeriu, Eugeniu, *Universul din scoică*, Interviu realizat de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi, Nicolae Leahu, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2004.
- Dumirescu-Bușulenga, Zoe, *Mihai Eminescu – creație și cultură*, Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Doina, 2000.
- Hăulică, Dan, *In memoriam Dumitru Irimia*, în *Caietele de la Putna. Epoca noastră-tensiune etic-estetică*, Mănăstirea Putna, Editura Nicodim Caligraful, 2009, p. 281-286.
- Irimia, Dumitru, *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, în *Limba română azi*, Volum îngrijit de D. Irimia, A-M. Minuț, I. Milică, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 11-20.
- Irimia, Dumitru, *Basarabia a ajuns să se așeze definitiv într-un strat al ființei mele* [interviu], în *Limba română*, Nr.1-2 (151-152), 2008, p. 28-41.
- Irimia, Dumitru, *Etic – estetic în limbă și în artă*, în *Caietele de la Putna. Epoca noastră – tensiune etic-estetică*, Mănăstirea Putna, Editura Nicodim Caligraful, 2009, p. 81-93.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Irimia, Dumitru, *Limba – componentă fundamentală a specificului național*, în *Limba română este patria mea*. Studii. Comunicări. Documente. Ediția a II-a, Casa Limbii Române, Chișinău, 2008, p. 51-56.

Irimia, Dumitru, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979.

Irimia, Dumitru, „*Osia statornică*” – *imagine eminesciană a identității naționale*, în *Materialele Simpozionului internațional Limba și literatura română. Regional – național – european*, Iași-Chișinău, 24-27 noiembrie 2005, Iași, Editura Demiurg, 2005, p. 41-58.

Șleahțișchi, Maria, *Lumini și umbre. Eminescu în interpretarea lui Dumitru Irimia*, în *Contrafort*, Anul XV, nr. 9-10 (179-180), septembrie-octombrie 2009, p. 25-26.

Rezumat: Acest text este un omagiu pe care autoarea îl aduce regretatului profesor Dumitru Irimia, eminent lingvist și stilistician român, care a susținut cu entuziasm ideea și apariția *Noii Reviste Filologice*. Lucrarea este o sinteză și o continuare totodată a două eseuri publicate deja. Este vorba despre eseul *Lumini și umbre. Eminescu în interpretarea lui Dumitru Irimia*, publicat în revista de literatură *Contrafort* (nr.9-10, 2009), în care obiectul analizei l-a constituit monografia profesorului *Limbajul poetic eminescian* (1979), și de eseul *Dumitru Irimia: umbrele și fețele ființei*, publicat în volumele *Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”*, ediția a X-a, al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (2009). Abordarea de față se concentrează pe motivele și efectele legate de extinderea ariei tematice și diversificarea instrumentelor de analiză care au survenit în lucrările lui Dumitru Irimia pe parcursul ultimelor decenii. În concluzie, credem necesară și oportună apariția unui studiu sistematic asupra operei unuia din cei mai mari gânditori români din domeniul filosofiei și semioticii limbajului, precum și din domeniul limbajului operei lui Mihai Eminescu.

Cuvinte-cheie: limbaj, limbaj poetic, semiotică, armonie metaforică, remetaforizare, ființă, stilistică, poetică, imaginar.

Les traces de lumière de l'être: Dumitru Irimia

Résumé: Ce texte est un hommage que l'auteur apporte au regretté professeur Dumitru Irimia, éminent linguiste et stylisticien roumain, qui a soutenu avec enthousiasme l'idée et la parution de la *Nouvelle Revue Philologique*. Le travail est une synthèse et une continuation des essais déjà publiés. Il s'agit de *Lumières et Ombres. Eminescu dans la vision de Dumitru Irimia*, publié dans la revue littéraire *Contrafort* (nr. 9-10, 2009), où l'objet d'analyse a été la monographie du professeur *Le langage poétique eminescien* (1979), et *Dumitru Irimia: l'ombre et les faces d'être*, publié dans les volumes du Colloque international des sciences du langage «Eugeniu Coseriu», dixième édition, de l'Université «Ștefan cel Mare» de Suceava (2009). Cette approche se concentre sur les raisons et les effets liés à l'expansion de l'aire thématique et sur la diversification des instruments d'analyse qui sont survenus dans l'œuvre de Dumitru Irimia au cours des dernières décennies. En conclusion, on croit nécessaire et opportun la parution d'une étude systématique de l'œuvre de l'un des plus grands penseurs roumains du domaine de la philosophie et de la sémiotique du langage, y compris du langage de l'œuvre de Mihai Eminescu.

Mots-clés: langage, langage poétique, sémiotique, harmonie métaphorique, remétaphoriser, être, stylistique, poétique, imaginaire.